"Sevgili Arsız Ölüm"de İletişim Eylemleri

İbrahim KARAHANCI *

Her zaman kendisine de söylediğim gibi, değeri kesinlikle tartışılmayacak bilim insanlığı ve eğitimciliğinden öte erdem, ahlak ve samimiyet abidesi Hocam!

Üzerimde çok büyük emeği olan, bana hayatın başka başka yüzlerini tüm yalınlığıyla öğreten, akademik yaşamımın mihenk taşı saygıdeğer Prof. Dr. Kerime Üstünova Hocam'a en derin saygılarımla…

Giriş

İletişim, zihinde var olan duygu, düşünce, bilgi vb. etkinliklerin türlü yollarla aktarılmasıdır. Kişiler arası ilişkiler, kültür ve medeniyetin gelişimi iletişim olanaklarının sınırları içerisinde kurulur. Günlük ilişkilerden üst düzey yaşam pratiklerine kadar iletişim etkin bir rol oynar.

İnsanlar gördüklerini, yaşadıklarını, hissettiklerini vb. çeşitli amaçlarla bir başkasına aktarma gereksinimi duyarlar. İletişimin çekirdeğini oluşturan bu aktarma gereksiniminin karşılanmasında dil vazgeçilmez bir araçtır. Dil kullanımı, yaşam ve çevreyle bağlantının en doğal, sıradan, bilindik ve yaygın yöntemidir. Sözlü iletişimde doğrudan aktarımlar ön plandayken yazılı iletişim ortamı doğası gereği araya zorunlu bir aracı almak zorundadır. Öncelikle metin yazarının kendisi olağan aracı olarak belirginleşirken, bakış açısı ve anlatıcı türüne göre alıcı ile verici arasındaki iletişim düzlemi farklılaşabilir.

Yazılı anlatım türlerinde iletişim olanaklarından farklı stratejilerle sıkça yararlanıldığı görülür. Burada ilk dikkati çeken yazarın kahramanları konuşturduğu yapılardır. Genellikle *de-* ve *söyle-* eylemlerinin kurucu yüklem olduğu bu önermelerde doğrudan aktarımlar söz konusudur. Okuyucu kahramanların sözel ifadelerini doğrudan algılar ve iletişim etkinliği farklı boyutta gerçekleşmiş olur.

Anlatı metinlerindeki sözel aktarımların dolaylı yöntemleri de mevcuttur. Yazar, kahramanların bir olay ya da durum karşısındaki sözel tutumlarını, eylemin doğasından getirdiği iletişim içeriğine yükler. Okuyucu çeşitli anlamsal işlevlere sahip iletişim eylemleri aracılığıyla temelde yazarın bir sözü aktardığını algılamakla birlikte daha da önemlisi kahramanın tavır ve duygularını çözümler. *Yakın-, danış-, öğütle-, emir ver-* gibi eylemler bu gruba girerler.

İnsanın ya da çevrenin karakterlerini, göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen romanlar, kapsamlı ve görece uzun

* Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, ikarahanci@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8527-3283

olmaları nedeniyle iletişim eylemlerinin hem çeşitli hem de sık kullanıldığı edebi metinlerdir. Eserin dili ve üslubuyla yakından ilişkili bu durum, Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* romanını inceleme nesnesi olarak değerli kılmaktadır. Masalsı ve büyülü gerçekçi dil kullanımının tercih edildiği eser; yerli malzemeyle dokunmuş, *Dede Korkut Hikâyeleri*, İslâmiyet öncesi Türk yaşantısı ve Anadolu'da hâlen daha yaşamakta olan batıl inanış ve hurafelerle beslenmiştir (Balık, 2013: 45-46). Bu çerçevede romanda sözlü geleneğin hâkim olması; destan, masal, mâni, tekerleme ve türkü gibi halk edebiyatı türlerinden yoğun bir şekilde faydalanılması sonucunu vermiştir (Balık, 2013: 104). Kaynağını sözlü gelenekten alan eserde, beklendiği üzere, sözlü iletişim eylemleri açısından veri bolluğu ve çeşitliliği dikkat çekicidir.

1. Eylem Sınıflandırmaları ve İletişim Eylemlerinin Sınıflandırmalardaki Yeri

Bir dil bilgisi terimi olarak *eylem (fiil)*; bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen sözcüktür (Korkmaz, 2007: 91). Cümlenin kurucu unsuru yüklemin çoğunlukla eylemden oluşması, dil incelemelerindeki değer ve önemini arttırmaktadır. Araştırmacılar tarafından farklı özelliklere ve bakış açılarına göre sınıflandırılan eylemler, söz varlığı araştırmalarının da vazgeçilmez dil birimleridir.

Şahin (2012: 15-20) ve Yıldız (2016: 47-63), eylemlerin yapısal ve anlamsal açılardan sınıflandırıldığı çalışmalardan söz etmiş, her bir incelemenin önerdiği başlık ve alt başlıkları aktarmışlardır[1]. Yıldız, tematik sınıflandırma konusunda Türkiye'de çok fazla çalışma bulunmadığının altını çizmiş, bazılarının ayrıntıdan yoksun bazılarınınsa giriş mahiyetinde olduklarının altını çizmiştir. Bunlar arasında, esas alınan dil, lehçe ya da metne bağlı olarak tabii şekilde farklılaşan leksik veriler haricinde, analitik yorum yapan ve yenilik getiren tespitlerin sayısının çok fazla olmadığını belirterek alan yazınındaki eksikliğe dikkat çekmiştir (Yıldız, 2016: 47).

İletişim eylemleri araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde ve adlandırmalarla değerlendirilmiştir. Bunlardan birkaçı şu şekildedir: Ärnazarov (1982), **sözleyiş işlikleri**; Levin (1993), **verbs of communication**; Zakiyev (akt. Barutçu Özönder, 2011), **konuşma fiilleri**; Biber ve ark., (1999), **communication verbs**; Şirin User (2009), **etkileşim, iletişim**; Kazımov (2010), **nitk felləri** terimlerini tercih ederek bağımsız başlık altında incelemişlerdir. Yaylagül (2005) **açıklama fiilleri**, Şahin (2012) ve Yıldız (2016), **iletişim fiilleri**; Hirik (2020), **dilsel açıklama fiilleri** adlandırmasını kullanarak **mental eylemler** kapsamında incelerken Seçkin bu görüşün aksine **açıklama fiilleri** adını verdiği *buyur-*, *çağır-*, *de-*, *konuş-*, *seslen-*, *söyle-* vb. eylemlerin mental eylem olarak değerlendirilemeyeceğini gerekçeleriyle birlikte belirtmiştir (2020: 34).

[1] Konuyla ilgili güncel kaynaklardan birkaçı için bk. Erdem, 2016; Yıldız, 2017; Doğan, 2017.

Gerek ayrıntılı yaklaşım ve bakış açısıyla gerekse örneklerle konunun anlaşılmasına büyük ölçüde yardımcı olan üç eserin ön plana çıktığı görülmektedir: Ärnazarov (1982), Levin (1993), Yıldız (2016).

Ärnazarov'un (1982) *Türkmen Dilinde Sözleyiş İşlikleri* başlıklı kitabı taranan kaynaklar içerisinde başlı başına iletişim eylemlerini konu edinmesi açısından oldukça değerlidir. Oğuz grubu lehçeleri Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde geçen iletişim eylemlerini (sözleyiş işliklerini) karşılaştırmalı ve cümle ölçeğinde örneklendirerek ele aldığı eserde ilk olarak **genel anlamlı iletişim eylemleri** ve **farklı anlamlı iletişim eylemleri** şeklinde iki grup oluşturmuştur. *De-*, *söyle-* ve *konuş-* eylemlerini genel anlamlı iletişim eylemlerini içerisinde gösteren Ärnazarov, iletişim sürecinin daha somut bir biçimde ortaya çıktığı farklı anlamlı iletişim eylemlerini de kendi aralarında **söyleme sürecinin içeriğini anlatanlar** ve **söyleme sürecinin tarzını anlatanlar** şeklinde gruplandırmıştır. Söyleme sürecinin içeriğini anlatan iletişim eylemlerini şu üç başlıkta incelemiştir:

1. Duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri: sohbet, haber, soru, cevap, rica, emir, danışma, açıklama, selam, vedalaşma, ant (yemin), davet, sunuş, teklif, hitap, onay, ret, tekrar anlamındakiler,

2. Olumlu duygu katkısı olan iletişim eylemleri: teşekkür, dua, kutlama, müjde, övgü, şaka anlamındakiler,

3. Olumsuz duygu katkısı olan iletişim eylemleri: kötü söz ve beddua, yalan, azarlamakla ilgili, şikâyet, aldatma, öfke, kavga, tartışma, övünme, dedikodu (gıybet), suçlama (töhmet) anlamındakiler.

Söyleme sürecinin tarzını anlatan iletişim eylemlerini de beş alt gruba ayırmıştır:

1. Söyleme sürecinin tarzını genel anlamda anlatanlar,

2. Söyleme sürecinin tarzını yüksek tonlu anlatanlar,

3. Söyleme sürecinin tarzını alçak tonlu anlatanlar,

4. Söyleme sürecinin hoşluğunu anlatanlar,

5. Çok ve anlaşılmaz konuşma anlatanlar.

Levin (1993), *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation* adını taşıyan kitabında, eylemleri anlambilimsel ölçütlerle 57 gruba ayırmıştır. Ayrıntılı içeriğiyle dikkat çeken eserin 37. bölümünde iletişim eylemlerini kendi içerisinde taşıdığı anlamlara göre sınıflandırmış, İngilizceden verdiği örneklerle çalışmasını zenginleştirmiştir:

1. Mesaj aktarma eylemleri,

2. Anlatma eylemleri,

3. Konuşma tarzı eylemleri,

4. İletişim aracı eylemleri,

5. Konuşma eylemleri,

6. Gevezelik eylemleri,

7. Söyleme eylemleri,

8. Şikâyet eylemleri,

9. Tavsiye eylemleri.

Yıldız (2016), *Eski Uygurcada Mental Fiiller* adını verdiği doktora tezinde Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen mental eylemleri ele almış, iletişim eylemlerini de biliş eylemleri[2] arasında incelemiştir. Temel olarak 17 grup belirleyen Yıldız, bunların bazılarında alt gruplar oluşturmuştur. Her bir grup / alt grupta iletişim eyleminin tanımını vermiş, kavram alanı çerçevesinde anahtar sözcükler belirlemiş, döneme ait metinlerdeki eylemleri anlam inceliklerine göre sıralamıştır.

1. Sözlü temas fiilleri: konuşma, söyleme, bildirme, anlatma, ezber, şikâyet, sorma fiilleri,

2. Ses çıkarma fiilleri,

3. Tartışma fiilleri: söyleşme, itiraz, münakaşa, müzakere fiilleri,

4. Övgü fiilleri,

5. Açıklama-itiraf fiilleri,

6. Öğüt fiilleri,

7. İstek fiilleri,

8. Kandırma fiilleri,

9. Şarkı söyleme fiilleri,

10. Emir fiilleri,

11. Ant fiilleri,

12. Kınama fiilleri,

13. Hakaret fiilleri,

14. Kutlama fiilleri,

[2] Yıldız, iletişim eylemlerinin bazı araştırmalarda farklı bir kategoride değerlendirilse de beynin dil bölgesinde geliştikleri için biliş eylemlerinin alt kategorisinde yer alması gerektiğini belirtmiştir (2016: 153).

15. Kabul fiilleri,

16. Alay fiilleri,

17. İltifat fiilleri.

Her üç araştırmacının iletişim eylemlerine yaklaşımı ve sınıflandırma ölçütleri temelde birbirine yakınlık gösterse de Levin'in çalışması diğerlerine göre daha genellemeci bir yaklaşıma sahiptir. Ärnazarov ve Yıldız'ın çalışmaları daha ayrıntılı anlam gruplarına işaret etmiş, özellikle duygu yönüne vurgu yapmıştır. Bu ikisinin doğrudan Türkçe örneklerle iletişim eylemlerine yaklaşmaları da ayrıca önemlidir.

2. Araştırmanın Amaçları

İletişim eylemleri yazılı ve sözlü metinlerin çok büyük bir bölümünü oluştururlar (Doğru, 2021: 143). Derlem tabanlı çeşitli araştırmalarda iletişim eylemlerinin sıklık ve yaygınlığına dikkat çekilmiştir[3]. Biber ve ark. (1999: 366), iletişim eylemlerinin; karşılıklı konuşma, kurgu metinler, haber metinleri ve akademik metinler içerisinde en çok kurgu metinlerde, en az akademik metinlerde kullanıldığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kurgu metinlerin bir dilin iletişim eylemlerini belirlemek açısından önemli bir veri kaynağı olduğu görülmektedir[4]. Eldeki çalışmada da bir kurgu metin derlem olarak seçilmiş ve şu amaçlar gözetilmiştir:

1. Türk dil bilgisi alan yazınında iletişim eylemlerine ayrıntılı bakış geliştiren üç araştırmadan yararlanmakla birlikte birtakım öneriler getirerek anlamsal bir sınıflandırma oluşturmak,

2. Bu sınıflandırmayı bir metne uygulayarak hem bağlam esaslı örnekler sunmak hem de başka metinlere uygulanabilme esnekliği sağlayarak yeni araştırmalara olanak tanımak,

3. *Sevgili Arsız Ölüm* romanının dil ve üslubunda iletişim eylemlerinin rolünü belirlemek.

3. Yöntem

Eldeki çalışmada "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analinizi kapsayan" doküman incelemesi (Yıldırım &

[3] Ayrıntılı bilgi için bk. Doğru, 2021: 143.

[4] Son yıllarda iletişim eylemlerinin metin ölçeğinde incelendiği çalışmaların sayısında artış görülmektedir. Bunların çoğunluğu Türkçenin tarihi metinleridir. İncelemelerini mental eylemler başlığı altında gerçekleştiren Sandalyeci (2016) *Yûsuf u Zeliha*; Dolati Darabadi (2018) *Nehcü'l-Ferâdîs*; Beyitoğlu (2021) *Kıssa-i Yûsuf*; Ekşioğlu & Karadağ (2021) *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife*; Erarslan ve Güner (2021) *Bâbürnâme* eserini esas almışlardır. Doğru (2021) *Risâletü'n-Nushiyye*, Soydan & Saz (2019) *Lisânü't Tayr* eserini sadece iletişim eylemlerini açısından ele alarak daha ayrıntılı bir araştırma yapmışlardır.

Şimşek, 2021: 189) araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Derlem (doküman) olarak Latife Tekin'in ölçünlü Türkiye Türkçesiyle yazdığı ve ilk olarak 1983'de basılan *Sevgili Arsız Ölüm* romanı seçilmiştir.

Yukarıda söz edildiği üzere alandaki yetkinliği görülen Ärnazarov (1982), Levin (1993) ve Yıldız'ın (2016) sınıflandırmaları ayrıntılı olarak incelenerek temelde Yıldız'ınki esas alınmakla birlikte diğer araştırmacıların görüşleri de göz önünde bulundurularak yeni bir anlamsal sınıflandırma / gruplandırma yapılmıştır. İçeriğin belirginleştirilmesi için gruba adını veren kapsayıcı iletişim eylemlerinin *Türk Dil Kurumu - Güncel Türkçe Sözlük*'teki[5] (elektronik ortamda) anlamları verilmiştir. Sözü edilen üç araştırmacının, gruba giren iletişim eylemleri hakkındaki görüşleri özetlendikten sonra eylemler metindeki geçiş sayılarına göre sıralanmıştır. Metindeki iletişim eylemleri belirlenirken sözdizimsel düzlem temel önermelerle (cümlelerle) sınırlandırılmamış, yüklem yönetimindeki yan önermeler de (cümlemsiler, iç cümleler, ki'li yan cümleler) incelenmiştir. Bu aşamada çok anlamlılık taşıyan eylemlerinin iletişim işlevli Sözlük tanımları dipnotlar aracılığıyla aktarılmıştır. Seçilen bazı eylemler en az cümle ölçeğinde örneklendirilerek grup sonlandırılmıştır.

4. İnceleme ve Bulgular

4.1. Söyleme Eylemleri

Sevgili Arsız Ölüm romanında yazar Latife Tekin iletişim eylemleri içerisinden sıklıkla *de-* ve *söyle-* eylemlerine başvurmuştur. Bu eylemler, zihinde var olan duygu, düşünce, bilgi vb. etkinliklerin sözel ifadelerini doğrudan bir başkasına aktarmaya yarayan en yaygın dilbilgisel araçlardır[6]. Levin, bu iki temel eylemin de içinde bulunduğu bir **söyleme eylemleri** grubu önermiş; *söyle-*, *belirt-*, *açıkla-duyur-*, *iddia et-*, *itiraf et-*, *sır ver-*, *ilet-*, *beyan et-*, *bahset-*, *ilan et-*, *öner-* vb. eylemlerini bu gruba dâhil etmiştir (1993: 209-210). Levin'in kendisinin de belirttiği üzere bu grupta daha dikkatli ve kapsamlı bakış açısına gereksinim vardır. Kaynaklarda tespit edildiği ve bu yazının ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere Levin'in söyleme eylemleri çeşitli anlamsal içerik farklılıkları göstermektedir.

Yıldız'ın sınıflandırmasında **sözlü temas fiilleri → söyleme fiilleri** başlığında daha belirgin bir ayrım gözlenmiş, sadece *de-* ve *söyle-* eylemleri bu kapsamda değerlendirilmiştir (2016: 154-156). Bu eylemleri Ärnazarov **genel anlamlı iletişim eylemleri** içerisinde göstermiş, söyleme sürecini genel olarak anlattıklarını ifade etmiştir (1982: 50-52). Erdem, bu iki eylemin Oğuz grubu lehçelerinde kendi aralarında anlam farklılığı taşıdığını belirtmiş, daha uzun soluklu konuşmalarda *söyle-* kullanılırken, *de-* fiilinin daha güncel ve genel bir kullanım içerdiğine dikkat çekmiştir (2007: 96).

[5] Bundan sonra *Sözlük* olarak geçecektir.
[6] Tezcan Aksu & Adalı, *dedi* sözcüğünün en sık kullanılan 22. (2018: 346), *söyledi* sözcüğünün ise en sık kullanılan 37. (2018: 390) sözcük olduğunu tespit etmişlerdir.

Eldeki çalışmaya konu olan eserin iletişim eylemleri sınıflandırılırken söyleme eylemleri grubuna *de-* ve *söyle-* eylemlerine ek olarak bunlarla yakın anlamlı eylemler de dâhil edilmiştir. Bu noktada belirlenen eylemlerin açıkça olumlu ya da olumsuz duygu katkılarının bulunmadıklarının altı çizilmelidir.

Romanda *de-*[7] 551, *söyle-*[8] 278, *oku-*[9] 21, *sayıp dök-* / *say- dök-* 19, *sırala-*[10] 4, *ağzına al-*[11] 3, *an-*[12] 2, *dili dönme-* 1, *hecele-* 1, *ekle-*[13] 1 kez geçmiştir. Örnekler:

Bir gün de, "Elini hızlı tut, bizim erkek odasını mektep yapacağız, git bir süpürge çal," diyerek Atiye'yi sofranın başından kaldırdı. (19. s.)

Babası da, ağbileri de vapurdan çıkar çıkmaz iki adam boyunda tabela filan olmadığını söylediler. (80. s.)

Müdür, Dirmit'in başına gelip dikildi. Önünde duran kitaptan rasgele bir sayfa açtı. Sayfayı baştan aşağı okumasını söyledi. Dirmit gözlerini kitaba dikti, omuz silkti. O omuz silktikçe müdür, "Oku!" diye üsteledi. O, "Oku!" diye üsteledikçe çocuklar gülüştü. (82-83. s.)

4.2. Konuşma Eylemleri

Sözlük'te *konuşmak* madde başı 14 farklı anlamda verilmiştir. Bunlardan "bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak", "belli bir konudan söz etmek", "bir konuda karşılıklı söz etmek, sohbet etmek" ve "söylev vermek, konuşma yapmak" iletişim eylemi işlevi görmektedir. Bu eylem Türkçenin yaygın kullanılan dil birimlerinden biridir[14].

Levin ve Yıldız, sadece *konuş-* eyleminden oluşan bağımsız bir grup oluşturmuşlardır. Eylemi **sözlü temas fiilleri** üst başlığı altında değerlendiren Yıldız ayrıntılı açıklama yapmazken Levin, İngilizcede *konuş- (speak)* ve *(karşılıklı) konuş- (talk)* şeklindeki ikili kullanım örneklerini verir ve konuşma tarzı eylemlerinden farkını herhangi bir araç ve tarz belirtme ifadesi içermemesi olarak göstermiştir (1993: 208). Ärnazarov, *konuş-* eylemini **genel anlamlı iletişim eylemleri** içerisinde değerlendirmiştir (1982: 50).

Romanda geçen iletişim işlevli *konuş-* eylemlerinin anlamsal alt gruplarında farklılıklar bulunmaktadır. "Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak", "belli bir konudan söz etmek" ve "söylev vermek, konuşma yapmak"

[7] "1. Söylemek, söz söylemek"
[8] "1. Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak"
[9] "4. Sesli olarak söylemek"
[10] "2. Art arda söylemek, sayıp dökmek"
[11] "2. Söylemek"
[12] "1. Birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek"
[13] Sözlük'teki "2. Bir şeyi ekle tamamlamak, ulamak, ilave etmek" anlamı konuya uygun olmakla birlikte iletişim işlevini açıkça tanımlamaz.
[14] Tezcan Aksu & Adalı, *konuştu* eyleminin en sık kullanılan 91. sözcük olduğunu tespit etmişlerdir (2018: 373).

anlamlarına gelen kullanımlar Ärnazarov'un **genel anlamlı iletişim eylemleri** grubuna uygundur. "Bir şey üzerine konuşmak" şeklinde tanımlanan *söz et-*, "bir konu üzerine konuşmaya başlamak" anlamındaki *söz aç-*, "bir şeyden söz etmek, konu açmak" tanımıyla *dem vur-*, "bir kimseye, bilmediği bir şeyden ancak sezdirecek kadar söz etmek" anlamına gelen *çıtlat-* eylemleri de bu çerçeveye girer. Bununla birlikte "bir konuda karşılıklı söz etmek, sohbet etmek" tanıma uyan *konuş-* eylemleri ve "buluşup konuşmak, konuşup sohbet etmek" anlamındaki *görüş-* Ärnazarov'un sınıflandırmasındaki **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → sohbet anlamındakilere** denk gelir.

Metinde *konuş-* 115, *söz et-* 13, *söz aç-* 8, *görüş-* 4, *dem vur-* 3, *çıtlat-* 3 yerde geçmiştir. Örnekler:

Halı kertmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bıraktı. Hatta ölü evlerinde ağıt bile düzmeye başladı. Derken ağzı da çevrildi. Aynı köylüler gibi konuşmaya başladı. (14. s.) (bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak)

Huvat, Atiye'nin bacılığıyla garip, anlaşılmaz bir dille çatır çatır konuştuğuna şahit olduktan sonra Atiye'den çekinir oldu. (41. s.) (bir konuda karşılıklı söz etmek, sohbet etmek)

Köylü düğünün ardından günlerce Elmas'ın güzelliğini, ağlaya ağlaya gözünde yaş koymayıp kıttığını, onun gönlünün de Seyit'te olduğunu, ama amcasının hatırasına beli kırık, oğlanın yanında boynu bükük kaldığını konuştu. (59. s.) (belli bir konudan söz etmek)

Azrail gelip Atiye'nin kalbini dinledi, nabzını yokladı. Atiye'yi karşısına alıp uzun uzun konuştu. (90. s.) (söylev vermek, konuşma yapmak)

Dirmit kuşkuşotuna okuldaki kitaplıktan söz etti. (100. s.)

Huvat köylülerin Kepse'den söz açtıkları her seferinde, "Valla ben Kepse tutsam, gittiğim yerlerin hepsini köye getiririm," diyor, arkasından da, "iki gözüm önüme aksın ki Kepse mepse tutmadım," diye yemin billah ediyordu. (16. s.)

4.3. Anlatma Eylemleri

Anlatmak sözcüğü Sözlük'te üç farklı anlamda geçer: 1. Bilgi vermek, izah etmek. 2. Bir konu üzerinde açıklama yapmak, açıklamada bulunmak. 3. Nakletmek. Bunlardan birinci ve ikincisinin tercih edildiği örnekler açıklama eylemlerinin kapsam alanına uygundur. Üçüncü anlamın geçtiği kullanımlar ise **anlatma eylemleri** çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yıldız, bu eylemleri **sözlü temas fiilleri** içerisinde incelemiş ve *anlat-*, *hikâye et-*, *hikâye söyle-*, *hikâye anlat-* örneklerini vermiştir (2016: 158-160). Levin, sadece *anlat-* eyleminden oluşan bir grup oluşturmuş, mesaj aktarma eylemlerinden ve konuşma tarzı eylemlerinden ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (1993: 204). Ärnazarov ise

duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → sohbet anlamındakilere *anlat-* ve *naklet-* eylemlerini dâhil etmiştir (1982: 81-82).

Romanda *anlat-* "nakletmek, aktarmak" anlamında 48 yerde geçmiştir. *Naklet-* ve *aktar-* eylemlerine rastlanmazken "anlatmak, ifade etmek" anlamına gelen *bildir-* eylemi 3, "nakletmek" tanımına uyan *ilet-* 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Huvat, bir solukta zavallı Bayraktar'ın başına gelenleri anlattı. (23. s.)

Ama Atiye tutup ona da, "Ninnisare ninnisare!" diye ağlayan, bir uzayıp bir kısalan kara eşeğin hikâyesini anlattı. (42. s.)

Huvat, Gülayşe'nin ağıt yakıp gezindiğini, elektriğe intizar edip dolandığını anlattı. (125. s.)

Yazılı isteklerinin dışında, sözlü olarak bildirdiği isteklerin başında, Huvat'ın çenesinin ucundaki sakalı kesmesi geliyordu. (91. s.)

4.4. Bildirme Eylemleri

Sözlük'te *bildirmek* sözcüğü için "herhangi bir şeyi haber vermek", "herhangi bir konuda bilgi vermek" ve "anlatmak, ifade etmek" anlamları verilmiştir. "Anlatmak, ifade etmek" anlamındaki kullanımlar bu gruba dâhil edilmemiş, yukarıda yer alan anlatma eylemleri içerisinde gösterilmiştir. Başkasından duyulmuş ya da öğrenilmiş bir bilgiyi, sözü, deneyimi, davranışı vb. haber etmek, ilan etmek, konu hakkında bilgi sahibi olunmasını sözlü ifadelerle sağlamak bu gruba giren eylemlerin belirlenmesinde esastır.

Yıldız *bildir-, ilan et-, ihbar et-, gammazla-* anahtar sözcüklerini içeren **sözlü temas fiilleri → bildirme fiilleri** başlıklı bir sınıf önermiştir (2016: 156-158). Levin, belirlenen sınırlar içerisindeki iletişim eylemlerini (*bildir-, haber ver-, ilan et- / duyur-* vb.) **söyleme eylemleri** içinde değerlendirmiştir (1993: 209). Ärnazarov ise **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → haber anlamındakiler** arasında göstermiştir (1982: 82-84).

Verilen bilgilerin temel çerçevesinden hareketle metinde 13 *bildir-*, 8 *yayıl-*[15], 2 *yay-*[16] 2, 1 *ilan et-*, 1 *ver-*[17] eylemi tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra *haber* adıyla *et-, al-, gönder-, ver-* vb. yardımcı eylemlerinin beraber kullanıldığı birleşik eylem yapıları 63 kez yer almıştır. Örnekler:

Mahmut koltuğunun altında bir kutu istiridye kabuğu, yanında saçları diken gibi bir oğlanla eve geldi. Evdekilere bundan böyle gece lambası imal edip satacağını bildirdi. (181. s.)

[15] "4. Herkes tarafından duyulmak"
[16] "2. Birçok kimseye duyurmak"
[17] "7. Düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına iletmek, bildirmek"

O sıralar Atiye ortaya en son hünerini çıkardı. Kahve falı bakmaya başladı. Onun iyi fal baktığı kapı komşusu Azmiye Hanım'ın ağzından tüm mahalleye yayıldı. (105. s.)

Nuğber'i yanına çağırıp Atiye'nin her yaptığını kendisine haber etmesini istedi. (41. s.)

Tazıların sırtına binip akşama eve geldi, çatal kapıdan içeri girmeden Mahmut'tan babasının geldiği haberini aldı. (74. s.)

Bu grupta, metindeki sıklık düzeyi ve ince anlam ayrımı nedeniyle özellikle üzerinde durulması gereken iki iletişim eylemi daha vardır: *duyur-* (55 kez) ve *işittir-* (11 kez). Günlük dilde daha çok "duymasını sağlamak" ve "ilan etmek" anlamlarında kullanılan bu iki eylemin, romanın hemen hemen tamamında "ilan etmek" ve mecazen "sezdirmek" anlamlarının bir birleşimini karşıladığı görülmüştür. Birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayan bu iki tanımın kaynaştırılmasıyla "üstü kapalı olarak, sezdirerek ilan etmek" anlamının verilmek istendiği kanısına varılmıştır. Örnekler:

Köy adı kaygısı çekeceğine, durup dururken bir atom icadı çıkarıp it vuracağına, evde eksik arasa daha iyi olacağını duyurdu. (37. s.)

Sarışın kızın da kendisi gibi kıskanç yaradılışlı olduğunu öğrenince bozuldu. Kıza pek sıkıya gelemeyeceğini duyurdu. (129. s.)

Onun sıcak soğuk demeyip çalışıp eve para getirdiğini, bu yüzden çocuğun ağzına tükürmeyi hak ettiğini işittirip bebeği Seyit'in kucağına verdi. (95. s.)

4.5. Sorma - Cevaplama Eylemleri

Sözlük'te *sormak* "birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek", *cevaplamak* "bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya karşılık vermek, yanıtlamak" şeklinde tanımlanmıştır. Karşılıklı en az iki kişi arasında soru sorma ya da cevap verme / alma kavram alanı çerçevesinde sözlü bilgi alışverişi sağlayan bu eylemler, kişiler arası iletişimin temel dinamiklerindendir.

Levin, *sor-* eylemini **mesaj aktarma eylemleri** arasında işlerken (1993: 202-203) cevaplama bilgisi içeren eylemlere çalışmasında yer vermemiştir. Mesaj aktarma eylemleri grubunda genellemeci bir yaklaşım sergileyen Levin, bu eylemlerin mesajın doğasına ve iletilme şekline göre farklılık gösterdiğini belirterek edimsel yaklaşımın altınız çizmiştir (1993: 203). Yıldız, **sözlü temas eylemleri** içinde **sorma fiillerine** yer vermiş ancak Levin gibi o da *cevap ver-* eylemini iletişim eylemleri içerisinde ele almamıştır (2016: 161). Ärnazarov ise **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri** içinde hem **soru anlamındakiler** (1982: 84-86) hem de **cevap vermek anlamındakiler** (1982: 86) şeklinde iki ayrı başlık oluşturmuştur.

Metinde *sor-* 102, *sorguya çek-* / *sorgula-* / *sorguya çık-* eylemleri 6 kez kullanılmıştır. Bunların yanı sıra 15 kez geçen "öğrenmek istenilen şeyi söyletecek yolda dil kullanmak" anlamındaki *ağız ara-* eylemi de sorma edimiyle bağdaşık bir görünüm sergilediği için bu grupta değerlendirilmiştir. *Karşılık ver-*[18] 7, *ses ver-*[19] 4, *cevap ver-*[20] 2, *cevap al-* 1 kez geçmiştir. Örnekler:

"Kız ne yapıyorsun bu gıgılarla," diye sordukça Dirmit omuz silkti, dil çıkardı. (30. s.)

Bir gece uyurken Dirmit'in başına yeniden dikildi. Dirmit'i uyandırıp derdini sordu. (170. s.)

İkide bir Nuğber'e sesleyip sorguya çekti. (41. s.)

Atiye kocasına sarıldıktan sonra geri çekildi. Huvat'ın sorularına karşılık vermedi. (25. s.)

Atiye Mahmut'un başından kalkıp Halit'in başına oturdu. Usul usul seslеyip oğlunu uyandırdı. Halit önce annesini Zekiye sandı. Hiç ses vermedi. (215. s.)

4.6. Şikâyet Eylemleri

Bu gruba giren eylemler, kişinin iletişim ortamındaki hoşnutsuzluğunu şikâyet, sızlanma, yakınma vb. yollarla aktarırlar. Yıldız, **sözlü temas fiilleri → şikâyet fiillerine** örnek olarak *şikâyetlen-, şikâyet et-, söylen-, homurdan-* sözcüklerini vermiştir (2016: 160). Levin, konuşmacının söylenenlere karşı tutumunu veya duygularını ifade eden bu kapsamdaki iletişim eylemlerini Türkiye Türkçesine *sızlan-* / *yakın-* / *şikâyet et-* şeklinde çevrilebilecek **complain verbs**[21] başlığı altına almıştır (1993: 210-211). Levin'in *övün-, böbürlen-, itiraz et-* eylemlerini de bu grupta ele aldığı görülmüş ancak sınıflandırmamızda söz konusu eylemler söz konusu anlamsal çerçeveye uygun olmadıkları için buraya alınmamıştır. Ärnazarov ise bu eylemleri **olumsuz duygu katkısı olan eylemler → şikâyet anlamındakiler** arasında göstermiştir (1982: 113).

Romanda *söylen-*[22] 24, *yakın-* 9, *şikâyet et-* / *şikâyet gel-* / *şikâyete var-* 8, *sitem et-* 5, *sohurdan-*[23] 4, *sızlan-* 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Atiye'den her gün üç kez çocuklarına kendisini kötülemesini, arkasından beddua edip söylenmesini istedi. Atiye kocasının isteğini geri çevirdi. Onun arkasından söylenip günahını üstüne almaya yanaşmadı. (92. s.)

[18] "2. Cevap vermek, yanıt vermek"
[19] "2. Bir çağrıya karşılık vermek"
[20] "1. Karşılık olarak bildirmek veya söylemek"
[21] Çalışmasında Levin'in sınıflandırmasını esas alan Doğru, grubun adını **sızlanma eylemleri** olarak çevirmiştir (2021: 141).
[22] "4. Sızlanmak, yakınmak"
[23] Türk Dil Kurumunun elektronik Derleme Sözlüğü'nde "söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek" anlamında.

Şapkasını daha bir kez giydiğinden, hevesini alamadan alıp başından attıklarından, üstüne ayaklarını bastıklarından yakınmaya başladı. (145. s.)

Zerefşan Hanım kenarları oyalı, rengi uçmuş ipek mendilini gözlerine bastırıp ağlayarak Atiye'ye geldi. Huvat'ı, "Ben onu ağbi bilirdim," deyip şikâyet etti. (147. s.)

Atiye içini iyece boşaltacağa benzerdi ya, Huvat, "Gâvur gelini gibi sohurdanıp durma kız," diye ayağa kalktı. (38. s.)

4.7. Ses Çıkarma Eylemleri

Yıldız, bu gruba giren eylemleri "ağız yoluyla çıkan ve bir leksik birim olmayan seslerle iletişim kurma durumu" olarak tanımlamış ve *bağır-*, *öt-*, *ses çıkar-* örneklerini vermiştir (2016: 161). Levin'in çalışmasındaysa bu tanımlamaya koşut birtakım karmaşık özellikler gösteren **konuşma tarzı eylemleri** bulunmaktadır. Temelde hayvan ya da cansız varlıklarla ilişkilendirilebilecek bu eylemlerin sözsüz ifade eylemleri olarak değerlendirilebilecekleri belirtilmiştir (1993: 205-206). Ärnazarov bu gruba giren iletişim eylemlerini **söyleme sürecinin tarzını anlatan eylemler** içinde ele almış, bunları da beş alt gruba ayırarak Türkiye Türkçesinden şu örnekleri vermiştir: **1**. Söyleme sürecinin tarzını genel anlamda anlatanlar: *seslen-*; **2**. Söyleme sürecinin tarzını yüksek tonlu anlatanlar: *haykır-*, *bağır-*; **3**. Söyleme sürecinin tarzını alçak tonlu anlatanlar: *fısılda-*; **4**. Söyleme sürecinin hoşluğunu anlatanlar: *öt-*; *türkü söyle-*, *şarkı söyle-*, *ninni söyle-*; **5**. Çok ve anlaşılmaz konuşma anlatanlar: *mırıldan-*, *homurdan-*, *sayıkla-*, *kekele-*, *lakırda-*, *dem vur-*, *boşboğazlık et-* (1982: 119-127).

Görüldüğü gibi Ärnazarov değerlendirmesi daha ayrıntılıdır. Romandaki ses çıkarma eylemleri tespit edilip sınıflandırılırken bu tespitler göz önünde bulundurulmakla birlikte şu noktalarda ayrı düşülmüştür: **1**. Söyleme sürecinin hoşluğunu anlatan *türkü söyle-*, *şarkı söyle-* vb. eylemler bu gruptan ayrı, bağımsız bir başlıkta değerlendirilmelidir. **2**. Çok ve anlaşılmaz konuşma anlatan *mırıldan-*, söyleme sürecinin tarzını alçak tonlu anlatanlar arasında ele alınmalıdır. **3**. Çok ve anlaşılmaz konuşma anlatan *homurdan-* ve *dem vur-* ses çıkarma eylemlerinin dışında tutulmalıdır.

Romanda *bağır-*[24] 129, *çağır-*[25] 45, *inle-* 41, *sesle-*[26] 9, *ses et-* 9, *çağrış-*[27] 7, *fısılda-* 6, *mırıldan-*[28] 5, *seslen-*[29] 5, *(ses) çık-* 5, *ah çek-* 4, *sayıkla-*[30] 4, *çığlık at-* 3, *ofla-* 3, *haykır-*[31] 1, *gevele-*[32] 1, *böğür-*[33] 1, *ulu-*[34] 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

[24] "1. İnsan yüksek ve gür ses çıkarmak"
[25] "1. Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek"
[26] Halk ağzında "2. Çağırmak"
[27] "2. Hep birden bağırarak yaygara etmek"
[28] "1. Alçak sesle kendi kendine bir şeyler söylemek"
[29] "1. Uzaktan bağırarak çağırmak, ünlemek"

Avazı çıktığı kadar bağırmasına rağmen keçi gerilemiyor, ağzında anlaşılmaz sözcükler geveleyerek öne doğru atılıyordu. (13. s.)

Dirmit babasının bağıra bağıra adını çağırdığını duydu. (77. s.)

Dirmit'i sınamak için onu uykudayken usul usul sesleyip kendisini mi Elmas'ı mı daha çok sevdiğini sordu. (60. s.)

Yukarıda sözü edilen ve örnekleri verilen ses çıkarma eylemleri, "ağız yoluyla çıkan ve leksik birim olmayan seslerin" yanı sıra bir konuşma cümlesinin aktarımını çeşitli tonlarda ya da çok ve anlaşılmaz biçimde yansıtabilir. Örnekler:

Huvat, "Bu saç benim saçım kız!" diye bağıra bağıra köyü başına topladı. (35. s.)

Seyit o bağırırken "cart!" diye kapıyı açıp, "Bana Panter Seyit derler, savulun lan," diye haykırıp karanlık sokaklara daldı. (120. s.)

Dirmit neden sonra kendine geldi. "Çamur kız o, çamur," diye acıyla inledi. (158. s.)

4.8. Söyleşme - Tartışma - Gevezelik Eylemleri

Yıldız bu gruptaki eylemleri aralarındaki anlam ayrımlarına göre **tartışma fiilleri** üst başlığı altında **söyleşme fiilleri**, **itiraz fiilleri**, **münakaşa fiilleri** ve **müzakere fiilleri** şeklinde dört ayrı gruba ayırmıştır (2016: 162-166). Levin, Türkiye Türkçesine **gevezelik eylemleri** olarak çevrilebilecek **chitchat verbs** başlığında yer verdiği bu tarz eylemlerin iki ya da daha fazla katılımcının sözlü etkileşimlerini gösterdiğini belirtmiş ve alt gruplandırmaya gerek duymamıştır (1993: 208-209). Ärnazarov ise **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → danışma anlamındakiler** başlığının alt gruplarından birinde *müzakere et-*, *müşavere et-*, *akıl danış-*, *baş başa ver-* eylemlerine (1982: 91); **olumsuz duygu katkısı olan iletişim eylemleri → tartışma anlamındakiler** başlığının altında *münakaşa et-*, *tartış-* eylemlerine (1982: 116) yer vermiştir.

Yıldız, her ne kadar grubun adını Sözlük'te "bir konu üzerinde, birbirine ters olan görüş ve inançları karşılıklı savunmak" anlamında geçen *tartışmak* sözcüğü üzerinden **tartışma fiilleri** olarak belirlese de bu başlık kapsayıcı olmaktan uzaktır. İlk olarak itiraz eylemleri buradan ayrı başka bir grupta ele alınmalıdır. *Münakaşa* tartışma anlamına geldiği için terimin bir yönünde **tartışma** kavramına, *söyleşmek* eylemi *müzakere etmek* eylemini de kapsadığı için terimin diğer yönünde **söyleşme**

[30] "1. Uykuda veya bir hastalığın verdiği dalgınlık sırasında anlamsız, tutarsız sözler söylemek"
[31] "1. Telaş, şikâyet vb. sebeplerle yüksek sesle bağırmak"
[32] "2. Bir sözü tam olarak ve açıkça söylememek"
[33] "2. İnsan, anlaşılmaz bir biçimde yüksek sesle bağırmak"
[34] "2. İnsan iniltili ses çıkararak boğuk boğuk ağlamak"

kavramına yer verip Levin'deki gevezelik kavramı da kapsama dâhil edilerek grubun adı **söyleşme - tartışma - gevezelik eylemleri** olarak belirlenebilir.

Romanda *diline dola-*[35] 12, *aç-*[36] 9, *danış-* 4, *çene yor- / dil yor-* 3, *içini dök-* 2, *söyleş-* 2, *ağzından kaçır-* 2, *ağız et-* 1, *ağzına sakız et-* 1, *ağzından çık-* 1, *akıl danış-* 1, *akıl sor-* 1, *açıl-*[37] 1, *dilinden düşürme-* 1, *ileri geri konuş-* 1, *kararlaştır-* 1, *dalaş-*[38] 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Dirmit'in okulda çeteye girmiş olabileceğini düşünmeye, düşüncesini kendini yoklamaya gelen Akçalılılara açmaya başladı. (147. s.)

"Bir bilene danışmak lazım," diyerek üstünü giyip erkenden yeşil kitaplarını aldı, gitti. (106. s.)

Halit, elimin ermeyeceği dalda gözüm yok benim, aslanım," dedi. Seyit, "Yoktu da mühendisliğe niye göz diktin lan?" diye terslendi. Huvat oğullarına dalaştıklarının yettiğini duyurdu. (236. s.)

4.9. Açıklama Eylemleri

Sözlük'te *açıklamak*, "bir konuyla ya da sorunla ilgili gerekli aydınlatıcı bilgileri vermek"; "bir ifadenin anlatmak istediklerini belirtmek ve yorumlamak"; "açıkça söylemek, ifşa etmek; belirtmek, göstermek, açığa vurmak" şeklinde tanımlanmıştır. Yıldız bu kapsamdaki iletişim eylemlerine "başkaları tarafından bilinmesi sakıncalı görülen bir gerçeği saklamaktan vazgeçip açıklama" demek olan itiraf kavramını da ekleyerek **açıklama - itiraf fiilleri** grubunu önermiştir (2016-169-171). Levin açıklama kavram alanındaki eylemleri **mesaj aktarma eylemlerinin** geniş havuzuna dâhil etmiştir (1993: 203). Ärnazarov *izah et-, izahat ver-, tafsilat ver-* eylemlerini **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → açıklama anlamındakiler** arasında göstermiştir. Her ne kadar açıklama ve itiraf kavramları birbirine yakın görünseler de "itiraf"ın taşıdığı anlam yükü ve duygu değeri onun ayrı bir grupta değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Metinde söz konusu eylem grubundan *açıkla-* 18, *anlat-*[39] 12, *açığa vur-* 1, *dile ver-* 1, *tarif al-* 1, *tarifle-* 1, *ortaya dök-*[40] */ dök- saç-* 2, *laf anlat-* 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Çocuklarını üzmemek için Tanrı huzuruna çıkarıldığı an, Huvat'la ilgili öğrendiği şeyler, Tanrı'ya söz verdiği halde açıklamadığını, (...) duyurdu. (149. s.)

[35] "1. Aynı şeyi durmadan ve her yerde tekrarlamak"
[36] "19. Avunmak veya danışmak üzere söylemek, içini dökmek"
[37] "13. Sırrını, üzüntüsünü, sorunlarını birine söylemek"
[38] "2. Ağız kavgası etmek"
[39] "1. Bilgi vermek, izah etmek" ve "2. Bir konu üzerinde açıklama yapmak, açıklamada bulunmak"
[40] "2. Açıklamak"

Atiye, "Bakayım kız," diye elini Dirmit'in göğsüne uzattı. Dirmit bir kolunu göğsünün üstüne kapattı. Kaçıp banyoya saklandı. Atiye, "Anneler bakar, kız," diye gülerek Dirmit'i banyodan çıkardı. "Başka şeyler de olacak geberesice, dur da anlatayım," diyerek önüne oturdu. (139. s.)

Ta Dirmit'in köyde gölgelerden bildim deyip radyonun başına gelip oturmasına, (...) camız yavrusu ağlıyor diye ahırlarda uyumasına varıncaya kadar her şeyini ortaya döktü. (243. s.)

4.10. Öğüt - Tavsiye - Uyarı Eylemleri

Sözlük'te *öğütlemek* "birine bir şeyi yapmasını veya yapmamasını söylemek, nasihat etmek", *tavsiye etmek* "bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını öğütlemek" ve *uyarmak* "bir kimseye bir davranışta bulunmasını veya bulunmamasını söylemek" şeklinde tanımlanmıştır. Yıldız *nasihat etmek*, *öğütlemek*, *teselli etmek*, *uyarmak* vb. eylemlerle örneklendirdiği bir **öğüt fiilleri** grubu önermiştir (2016: 171-172). Levin, **tavsiye eylemleri** başlığında *öğütle-*, *tavsiyede bulun-*, *nasihat et-*, *uyar-*, *tembihle-*, *akıl ver-* iletişim eylemlerine yer vermiştir (1993: 211-212). Ärnazarov ise **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → danışma anlamındakiler** başlığının ikinci alt grubunda *tavsiye et-*, *akıl ver-*, *öğüt ver-*, *vasiyet et-* eylemlerini aktarmıştır (1982: 92-93).

Romanda *tembihle-* / *tembih et-* 38, *akıl ver-* 19, *nasihat et-* / *nasihat ver-* / *nasihat oku-* / *nasihate başla-* 12, *öğütle-* / *öğüt ver-* 11, *sıkıla-*[41] 2, *vaaz ver-* / *vaaz et-* 2 kez geçmiştir.

Atiye gitti geldi, "Kabukları kaldırayım deme, derin yaralar açarsın ha!" diye tembihledi. (33. s.)

Zihnini dağıtmaması, kafasını dersine vermesi için ona türlü akıllar verdi. (138. s.)

Bir yandan davet yemeye, bir yandan, "Hasımlık günahtır," diye nasihat vermeye başladılar. (25. s.)

4.11. İstek Eylemleri

İstemek sözcüğü temelde "istek duymak, arzulamak" anlamına gelir. Sözlük'te yer alan "bir şeyin kendisine verilmesini veya yapılmasını söylemek, dilemek" tanımındaysa anlam yönü iletişime kaydığı için bu türden kullanımlar iletişim eylemleri sınıfına girer. Roman incelenirken bu ayrıma dikkat edilmiş, kişiler arası karşılıklı konuşma bağlamı esas alınmıştır. Levin'in İngilizce tabanlı çalışmasında bu ayrıma gidilmemiş ve *iste-* iletişim eylemleri arasında değerlendirilmemiştir. Yıldız, sözlükteki ilk anlama koşut kullanımları psikolojik durum fiilleri içerisinde arzu fiilleri alt başlığında değerlendirmiş (2016: 285-289),

[41] "4. İyice tembih etmek"

bir iletişim durumuna gönderme yapan kullanımları **istek fiilleri** içerisinde ele almıştır (2016: 172-176). Ärnazarov *rica et-*, *niyaz et-*, *dile- dilen-*, *yalvar-* ve *yakar-* eylemlerine **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → rica anlamındakiler** içerisinde (1982: 86-87); *talep et-*, *ısrar et-* eylemlerine ise **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → emir anlamındakiler** arasında (1982: 90) yer vermiştir.

Eserde *yalvar-* 72, *iste-* 38, *dile- / dilekte bulun- / dilek dile- / dilek tut-* 19, *yalvar- yakar- / yalvar yakar ol-* 12, *sayıkla-*[42] 8, *vasiyet et-* 2, *af dile-* 1, *ısmarla-*[43] 1, *üstele-*[44] 1, *tuttur-*[45] 1 kez kullanılmıştır.

Köylünün biri şikâyete geldiğinde, "Oğlum, etme!" diye yalvarıp ağladıysa, diğerinde, "Kudurdun mu geberesice!" diye üstüne atıldı. (28. s.)

Atiye içinden, "Bayrak gibi damlarda dikili kalasın herif," diye söylendi, dışından yalvar yakar oldu. (209. s.)

İkide bir toplanıp toplanıp Atiye'ye şikâyete geldiler, Atiye'den kızını çekip dizinin dibine oturtmasını, hocaya götürüp okutmasını istediler. (63. s.)

Tüküren kulağına eğilip, "Bana çekesin e mi!" diye dilekte bulunuyordu. (14. s.)

Sözlük'te "Tanrı'ya yalvarmak" anlamına gelen *dua etmek* sözcüğü için de ayrı bir parantez açmak gerekir. Kişinin kendisi ya da başkası için Tanrı'dan bir dilekte, istekte bulunması bilgisi içeren kullanımlar istek eylemleri içinde değerlendirilmelidir. Romanda söz konusu anlamsal çerçevede 17 kez *dua et- / dua oku- / duaya otur-* eylemleri kullanılmıştır.

Uyumadan önce de, "Bizim de canımızı bu hayırlı işin başında al, Yarabbim," diye dualar ettiler. (26. s.)

Her namazın arkasından selam verip, "Allah oğlumun gücünü kuvvetini artırsın," diye dua etti. (121. s.)

Ölüm döşeğinde kendisini düşünen karısına ruhunu huzur içinde teslim etmesi için dua okudu. (149. s.)

4.12. Hakaret - Kötü Söz Eylemleri

Kişiler arası iletişimde birinin başka biri için kullandığı küçültücü, aşağılayıcı, değersizleştirici eylemler bu gruba girmektedir. Yıldız; *hakaret et-*, *küfret-*, *kötü söz söyle-* anahtar sözcükleri çerçevesinde **hakaret fiilleri** başlığı oluşturmuştur (2016: 184). Levin, bu gruptaki eylemleri iletişim eylemlerine dâhil etmemiş, olumsuz yargı eylemleri içinde değerlendirmiştir (1993: 195). Ärnazarov

[42] "2. İstediği, özlediği bir şeyden sürekli söz etmek"
[43] "3. Kendi için bir şey alınmasını başkasına söylemek"
[44] "3. Bir isteği, bir buyruğu tekrarlamak, tekit etmek"
[45] "3. Aklına koyup direnmek, ısrar etmek"

olumsuz duygu katkısı olan iletişim eylemleri → kötü söz ve beddua anlamındakiler başlığı altında *söv-*, *lanet et-*, *beddua et-*, *küfür et-* (1982: 111), **azarlama anlamındakiler** arasında *çıkış-* eylemini (1982: 112) örnek vermiştir.

Romanda *bağırıp çağır-* / *bağır- çağır-* 22, *söv-* / *sövüp say-* / *söv- say-* 21, *söylen-*[46] 17, *intizar et-*[47] / *intizarı bas-* / *intizar savur-* 12, *küfür et-* / *küfürü bas-* / *küfürleş-* / *küfüre çevir-* 9, *ağız aç-*[48] 8, *dokundur-*[49] 7, *verip veriştir-* / *ver- veriştir-* 6, *azarla-* 5, *atıp tut-* / *at- tut-* 4, *çıkış-*[50] 4, *beddua et-* / *beddua oku-* / *beddua al-* 3, *çat-*[51] 3, *lanetle-*[52] 3, *ağzına geleni söyle-*[53] 1, *ağzından çıkanı kulağı duyma-* 1, *dilinden kurtulama-* 1, *kötüle-*[54] 1, *laf at-*[55] 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Atiye kızını al kanlar içinde dar sokakta ağlarken buldu. Kucağına alıp burnundan soluya soluya eve getirdi. Dirmit'i sedire uzatır uzatmaz bağıra çağıra evden çıktı. (70. s.)

Bir, yanına yakın gelen olduysa sövdü saydı, taşladı; bir, türkü çağırarak kazma salladı. (21. s.)

"Gelinim gelinim diye gezineceğine, ha biraz da döllerim oralarda ne yapıyor diye gezin," diye verdi veriştirdi. (41. s)

Atiye her defasında, "Gıgı almaya mı gideceksin geberesice!" diye kızı çaldı çaldı azarladı. (31. s.)

4.13. Kandırma - Yalan Eylemleri

Bu gruptaki eylemler, Sözlük'te "doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz" şeklinde tanımlanan *yalan* ile "kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek" ve "aldatmak" anlamına gelen *kandırmak* kavram alanına giren eylemlerden oluşur. Yıldız, **kandırmak fiilleri** başlığında *iftira at-*, *iftira et-*, *yalan söyle-*, *cay-*, *aldat-*, *sözünden dön-*, *kandır-* vb. eylemlerini sıralamıştır (2016: 176-179). Levin, bu anlam sınıfındaki eylemleri iletişim eylemleri içerisinde göstermemiş, genel olarak olumsuz yargı eylemlerine dâhil etmiştir (1993: 195). Ärnazarov **olumsuz duygu katkısı olan iletişim eylemleri → aldatma anlamındakiler** başlığı altında *aldat-*, *kandır-* (1982: 114-115), **yalan anlamındakiler** arasında *yalan konuş-* ve *yalan söyle-* eylemlerini (1982: 116) örnek vermiştir.

[46] "3. Çıkışmak, azarlamak, eleştirmek"
[47] Halk ağzında "2. İlenmek, beddua etmek"
[48] "3. Ağır sözler söylemeye başlamak"
[49] "2. Bir şeyi üstü kapalı ve sitem yollu hatırlatmak, tariz etmek (sataşmak)"
[50] "1. Bir kimseye hoşa gitmeyen bir davranışından dolayı sert sözler söylemek, azarlamak"
[51] "7. Yazıyla veya sözle sataşmak"
[52] "1. Kargımak, beddua etmek, lanet etmek"
[53] "1. Nezaket dışına çıkarak ağır ve kırıcı sözler söylemek"
[54] "1. Biri veya bir şey için olumsuz, aşağılayıcı, hoş olmayan sözler söylemek"
[55] "2. Uzaktan, dolaylı olarak dokunacak söz söyleyip işittirmek"

Metinde *(yalan) uydur-*[56] 3, *yalan at-* 1, *yalan kur-* 1, *yalan söyle-* 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Dirmit ne eline kazak eldiven alıp gelen kadınları anladı ne durup dururken bir çabaya düşen, yalan üstüne yalan kuran, çantasına ağırlığınca mavi boncuk koyan annesini anladı. (124. s.)

Dirmit koca bir yalan uydurdu. (115. s.)

4.14. Ant Eylemleri

Sözlük'te "bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek" anlamında geçen *ant içmek* eylemi çerçevesindeki bu eylemler Yıldız'ın çalışmasında **ant fiilleri** başlığında incelenmiştir (2016: 183). Ärnazarov **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → ant (yemin) anlamındakiler** başlığı altında *ant iç-*, *ant et-*, *yemin et-* örneklerini vermiştir (1982: 99). Levin iletişim eylemleri içinde söz konusu eylemlerden bahsetmemiştir.

Metinde *yemin et-* / *yemin iç-* / *yemin billah et-* / *yemin ver-* / *yemin bas-* 50, *söz ver-* / *söz al-* 24 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Sakalını sakal duası okutup bir daha kesmeyeceğine dair yemin ettikten sonra bıraktığından, sakalını kestirerek kendisini günaha her Allah'ın günü Atiye'nin yüzüne vurdu. (92. s.)

İlkine, Huvat kapıya boynuzları kınalı, kuyruğu boyalı bir koç gelmeden kızını evden çıkarmayacağına yemini bastı. (209. s.)

Dudu Kadın'a her yılın baharında yanına gelineceğine dair söz verildi. (75. s.)

Zekiye'den Halit'in çözülmesini bekleyeceğine dair söz aldı. (54. s.)

4.15. Emir Eylemleri

Sözlük'te "bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek" şeklinde tanımlanan *emretmek / buyurmak* sözcüklerinin anlam alanı çerçevesindeki eylemleri Yıldız, **emir fiilleri** (2016: 180-183), Ärnazarov *buyur-*, *emret-*, *emir ver-* örnekleriyle **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → emir anlamındakiler** başlığı altında (1982: 88-89) ele almıştır. Levin bunları da iletişim eylemleri içinde saymamıştır.

Romanda *emir ver-* / *emret-* / *emir al-* 6 kez geçmiştir. Örnek:

Azrail'e Atiye'nin başından geri çekilmesini emretti. (219. s.)

[56] "2. Hayal gücünden yararlanarak gerçek dışı bir şey söylemek, yakıştırmak"

4.16. Ezgili Söz Söyleme Eylemleri

Belli bir ezgiyle neşe, hüzün, acı vb. duyguları içeren sözleri aktarmaya yarayan bu eylemler, kişiler arası iletişim kurmanın özellikle ruhsal yönüne vurgu yaparlar. Bunlardan *şarkı söyle-* eylemini Levin **konuşma tarzı eylemleri** içinde göstermiş (1993: 204-206), Yıldız **şarkı söyleme fiilleri** adlı bir başlıkta ayrıca ele almıştır (2016: 179-180). Ärnazarov çalışmasında bu eylemlere yer vermemiştir. Soydan ve Saz, inceledikleri metindeki *nağme tart-* (müzik söylemek) örneğini **olumlu katkısı olan iletişim eylemleri → hoş ve güzel söyleyişi anlatanlar** grubu içerisinde göstermiştir (2019: 873). *Şarkı söyle-* eylemiyle aynı anlam alanı çerçevesinde *türkü söyle-* eyleminden de söz edilebilir.

Bu iki eylemin yanı sıra "ölen bir kimsenin iyiliklerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini söz veya ezgi ile dile getirmek" anlamına gelen *ağıt yakmak* da olumsuz duygu katkısıyla bu gruba dâhil edilebilir.

Metinde *şarkı söyle-* eylemiyle yalnızca 1 yerde karşılaşılırken *ağıt yak-* / *ağıt düz-* / *ağıda otur-* / *ağıda başla-* / *ağıt tuttur-* / *ağıda koy-* / *ağıda dök-* 40, *türkü yak-* / *türkü çağır-* / *türkü söyle-* / *türkü tuttur-* 29 kez geçmiştir. Örnekler:

*Bir, yanına yakın gelen olduysa sövdü saydı, taşladı; bir, türkü çağır*arak *kazma salladı.* (21. s.)

Yakıştırıp bir türkü de o *tutturdu.* (224. s.)

Bir sarı saçlı, yüzüne şarkı söyledikçe çarpı çarpı ışıklar konan kızı, bir sabahki yürüyüşü düşündü, karın söylediklerini aklına getirdi. (191. s.)

Yeniden ölü evinde ağıda oturup bir yandan Sarıkız'dan kurtulduklarına içten içe sevindiler, bir yandan, "Memet'in cebinde de aynesi / Bu kesmiş de delik deşik gövdesi," diye ağıt düzdüler. (48-49. s.)

4.17. Kınama - Suçlama - Dedikodu Eylemleri

Sözlük'te *kınamak* "yapılan bir işin kötü olduğunu belirtir bir biçimde söz söylemek", *suçlamak* "bir kimsenin herhangi bir suç işlediğini öne sürmek", *dedikodu* "başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma" şeklinde tanımlanmıştır. Yıldız, *kına-* ve *ayıpla-* örneklerini verdiği **kınama fiillerini** ayrı bir başlıkta incelemiş (2016: 183-186), *dedikodu yap-* eylemini kandırma fiilleri grubunda göstermiş (2016: 179), suçlama eylemlerini ise iletişim eylemleri arasında ele almamıştır. Levin'in çalışmasında kınama ve suçlama eylemlerinden olumsuz yargı eylemleri olarak söz edilirken (1993: 195), *dedikodu yap-* eylemi **gevezelik eylemleri** kapsamında değerlendirilmiştir (1993: 208). Ärnazarov **olumsuz katkısı olan iletişim eylemleri → dedikodu (gıybet) ve suçlama (töhmet) anlamındakiler** başlığı altında *ayıpla-* ve *suçla-* eylemlerini sunmuştur (1982: 118). Örnekler:

Romanda *kına-* ve *ayıpla-* eylemleri yer almazken *yüzüne vur-* 7, *suçla-* 3, *tehdit et-* / *tehditler savur-* 3, *ağza düş-* 2, *dile düş-* 2 kez geçmiştir. Örnekler:

*O öyle çırpındıkça Huvat, Dirmit'i bırakıp Halit'i diline doladı. İtin itin kuyruğuna basmayacağını söyleyip Halit'in çalışmadan kaçmasını, karısına halı dokutturmasını yüzüne vur*du. (205. s.)

*Üstelik kocasını kendisinin cennete gireceğini çekemediğinden üstüne günah yıkmaya kalkışmakla suçla*dı. (92. s.)

*Halit'in oğlu olmadığını, onun başına nereden çıktığını bilmediğini orada burada söylemeye başladı. Akçalılıların ağzına lafdüşür*dü. (212. s.)

4.18. Övgü - Memnuniyet Eylemleri

Birini, bir şeyi övmek için söylenen sözleri aktarmaya yarayan övgü eylemleri ile herhangi bir olay ya da durum karşısındaki hoşnutluğu ve sevinci sözlü olarak yansıtan memnuniyet eylemleri, birbirine yakın düzlemde yer aldıkları için tek bir grupta değerlendirilmiştir. Nitekim çalışmasını Levin'in sınıflandırmasını esas alarak düzenleyen Doğru, Levin'in (1993: 195) yargı eylemleri başlığında iletişim eylemlerinden ayrı bir grupta verdiği eylemlerin bazılarının iletişim eylemi özelliği taşıdığını belirtmiş, **memnuniyet eylemleri** adı altında ayrı bir başlık oluşturmuştur. Türkçedeki *öv-*, *teşekkür et-*, *şükür et-*, *hamd et-*, *alkışla-*, *methet-* vb. eylemlerin bu kapsamda sayılabileceklerini ifade etmiştir (Doğru, 2021: 150). Yıldız bu eylemlerden sadece *öv-* ve *methet-* anahtar sözcükleriyle sınırlı tuttuğu **övgü fiilleri** grubunu önermiştir (2016: 166-169). Ärnazarov **olumlu duygu katkısı olan iletişim eylemleri → teşekkür anlamındakiler** başlığı altında *teşekkür et-*, *dua et-* (1982: 106), **övgü anlamındakiler** arasında *öv-* ve *methet-* eylemlerini (1982: 108) örnek vermiştir.

Metinde *öv-* 3, *dua et-* 2, *şükür et-* 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Yalvarıp yakarmaya, gelinini övmeye başladı. O övdükçe Halit bir işe sarılamamasını bıyıkları kararmadan başının bağlanmasına yordu. (180. s.)

Dirmit boyalı çamurun kederinden ağladığı geceden sonra kendisini annesinin dilinden kurtaran Mahmut'a, Huvat'a ve Nuğber'e dualar ederek kendini radyoya verdi. (169. s.)

Atiye kartonların altında sevincinden ağladı. Tanrı'ya şükürler edip yüzündeki kartonları yaşarttı. (203. s.)

4.19. Övünme Eylemleri

Sözlük'te "bir niteliği sebebiyle kendini yücelmiş sayarak bundan abartmalı bir biçimde söz etmek, iftihar etmek" ve "kendi kendini övmek" şeklinde tanımlanan *övünmek*, toplumun genel ahlak kuralları gereği kişinin kendisinden abartılı olarak bahsetmesi, kendisini övmesi hoş karşılanmadığı için olumlu duygu katkısı veren

övgü - memnuniyet eylemlerinden ayrı ele alınmalıdır. Nitekim bu görüşe koşut olarak Ärnazarov da bu eylemleri **olumsuz katkısı olan iletişim eylemleri → övünme anlamındakiler** başlığında değerlendirmiştir (1982: 117). Her ne kadar Levin *övün-* ve *böbürlen-* eylemlerine şikâyet eylemleri başlığında yer verse de (1993: 210) ilgili bölümde görüleceği üzere hem grubun başlığına uymamakta hem de gruptaki diğer eylemlerden açıkça farklar taşımaktadır. Yıldız ise bunları iletişim eylemlerinden saymamıştır.

Metinde *övün-* eylemi 3 yerde geçmektedir. Örnek:

Oğlanın da kendisi gibi denize düşkün olduğunu öğrenince, damadının üstüne damat bulunmadığıyla övünmeye başladı. (196. s.)

4.20. İltifat - Hoş Söz Eylemleri

Hakaret - kötü söz eylemlerinin karşıtı olarak görülebilecek **iltifat - hoş söz iletişim eylemleri**nin en belirgin ortak noktası, kişinin karşısındakine yönelik olumlu, ilgili, içten ve nazik tavrını aktarmaktır. Bu eylemlerin bir kısmını Yıldız *iltifat et-* ve *hatır sor-* eylemlerini örneklendirdiği **iltifat fiilleri** başlığında incelerken (2016: 186-187), Levin olumlu yargı eylemleri içinde ele almıştır (1993: 195). Ärnazarov'un sınıflandırmasındaysa söz konusu eylemler **olumlu duygu katkısı olan iletişim eylemleri** grubuna uygun olmakla birlikte araştırmacının bu konuyu sınırlı bir biçimde ele alması nedeniyle doyurucu bilgiler bulunmamaktadır.

Romanda bu kapsamda *dil dök-* 12, *buyur et-*[57] 3, *helalleş-* 3, *selam ver- / selam al-*[58] 3, *hâl hatır sor-* 2, *hoş geldin et-* 2, *can sağlığı dile-* 1 kez geçmiştir. Örnekler:

Dirmit utandığını, annesini görür görmez yüzünün kızardığını söyleyip kuşkuşotuna yakındı. Kuşkuşotu Dirmit'e türlü dil döküp cesaret verdi. (138. s.)

Ama onların onca uzak yoldan geldiğini öğrenince içeri buyur etti, atlarını ahıra çektirip ayran getirtti. (54-55. s.)

Elinden şekeri alıp bir kenara koydu. Ardından hâl hatır sordu. (214. s.)

Kadın önce Mahmut'a hoş geldin etti. (215. s.)

Yolda Seyit'e selam veren, kahvede selamını alan tek köylüsü kalmadı. (136. s.)

Bu gruba Sözlük'te "sevinilecek bir iş, olay vb.nin olduğunu birine haber vermek" anlamında geçen *müjdelemek* sözcüğünü de dâhil etmek gerekir. Yıldız'ın çalışmasında yer vermediği bu eylemi Levin **karakterize / ayırt edici özelliğe sahip eylemler** içinde göstermiş (1993: 181) ve iletişim eylemlerinden biri olarak

[57] "1. Buyurun diyerek konuğu saygı ile içeri almak"
[58] Ärnazarov bu eylemleri **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri**nin **selam anlamındakiler** alt grubunda ele almıştır (1982: 96-97).

saymamıştır. Bu iki görüşün aksine Ärnazarov *müjdele-* eylemini **olumlu duygu katkısı olan iletişim eylemleri → müjde anlamındakiler** içinde değerlendirmiştir (1982: 107). Her ne kadar tanımda haber vermek üst kavramına gönderme yapılsa da eylemin özündeki olumluluk, hoşluk ve sevindiricilik anlamları *müjdele-* eylemini duygu bildirmeyen bildirme eylemlerinin dışında tutmayı gerektirir.

Eserde 17 kez *müjde al-* / *müjde ver-* / *müjdele-* / *müjde gönder-* biçimleri geçmiştir. Örnekler:

Huvat bir oğlu daha oldu diye öyle çok sevindi ki müjdeyi alır almaz oyunun başından kalkıp Atiye'nin yanına, tandır odasına indi. (20. s.)

*Babasına kız çıktığının müjdesini gönder*di. (210. s.)

4.21. Onay - Ret Eylemleri

Sözlük'te *onaylamak* "yapılan bir işi doğru ve yerinde bularak kabul etmek", *reddetmek* "verilen veya yapılması istenen bir şeyi kabul etmemek, geri çevirmek" şeklinde geçmektedir. Ärnazarov bu eylemleri **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri** içerisinde iki ayrı alt başlıkta incelemiştir. **Onay anlamındakiler**: *tasdikle-, tasdik et-, iltizam et-, ona-*; **ret anlamındakiler**: *inkâr et-, reddet-, itiraz et-* (1982: 104). Yıldız'ın sınıflandırmasında **kabul fiilleri** başlığı yer almakla birlikte verilen *kabul et-* ve *üstlen-* örneklerinden hareketle onaylamak ve reddetmek kavram alanının iletişim eylemleri dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. Levin ise yukarıda *müjdele-* eyleminde olduğu gibi *onayla-* ve *reddet-* eylemlerini de **karakterize / ayırt edici özelliğe sahip eylemler** içinde göstermiş (1993: 181) ve iletişim eylemlerinden saymamıştır.

Metinde *onayla-* ve *reddet-* gibi grubun temel iletişim eylemleri kullanılmazken "bir şeyi hoş görerek karşı çıkmamak, itiraz etmemek" anlamındaki *ses çıkarma-*/ *ses etme-* eylemleri 19 kez geçmiştir. Örnekler:

Atiye ilkin Dirmit'in taşları üst üste, yan yana dizmesine ses çıkarmadı. (66. s.)

Gelip geçici bir heves olacağını düşünüp suya bakmaya gitmesine ses etmedi. (165. s.)

4.22. Davet - Teklif Eylemleri

Sözlük'teki tanımıyla "birinin bir yere gelmesini isteme" anlamına gelen *davet (çağrı)* kavramı etrafındaki iletişim eylemlerine Yıldız ve Levin'in eserlerinde yer verilmemiştir. Ärnazarov **duygu katkısı olmayan iletişim eylemleri → davet, sunuş ve teklif anlamındakiler** başlığında *davet et-, çağır-, teklif et-* eylemlerini örnek vermiştir (1982: 100-103).

Romanda *çağır-*[59] 14, *öne sür-*[60] 5, *teklif et-*[61] 3, *ileri sür-*[62] 2, *ortaya at-* 2, *çağrı yap-* 1, *okuyuculuğa çıkar-* 1 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Huvat kalkıp Zerefşan Hanım'ın kapısını çaldı. Onu birlikte şöyle bir gezmeye, çay içmeye çağırdı. (147. s.)

Mahmut ayrılırken kıza mektup yarışması yapmalarını teklifetti. (129. s.)

4.23. İletişim Aracı Eylemleri

Kişiler arası iletişimin bir iletişim aracı vasıtasıyla kurulmasını anlatan bu eylemler, Levin'de **iletişim aracı eylemleri** şeklinde ayrı bir başlıkta ele alınmıştır (1993: 206-207). Yıldız ve Ärnazarov iletişim araçlarını içeren eylemlerden söz etmemişlerdir. Bu iletişim eylemi grubunda ilk dikkati çeken teknolojik gelişmelerle doğrudan ilişkili olma durumudur. Levin'in örnek verdiği *telgraf çek-*, *e-posta at-*, *faks çek-*, *telefon et-*, *radyodan yayınla-*, *televizyondan yayınla-*, *telgrafla gönder-*, *tel çek-* vb. bazı eylemlerden *e-posta at-* romanın yazıldığı dönemde geniş halk kitlelerince bilinmediği için romanda geçmemesi olağandır. Telefon, faks, telgraf, televizyon iletişim araçları ise toplumda bilinmekle birlikte eserde yoktur.

Romanda *mektup al-* / *mektup yaz-* / *mektup gönder-* / *mektup gel-* / *mektuplaş-* 23, *radyo aç-* / *radyo çal-* / *radyo söyle-* 6 kez kullanılmıştır. Örnekler:

Bir süre sonra da Huvat'tan bir mektup aldı. (28. s.)

O günden sonra mektuplaşmaya başladılar. (129. s.)

Ama ne kadar gözledi, ne kadar, "Kızım, kınalı kızım," diye Dirmit'in arkası sıra gezindiyse, onun her gün vakti vaktine radyonun ne çalıp ne söyleyeceğini bilip bilip radyoyu tam vaktinde açmasına akıl sır erdiremedi. (68. s.)

5. Tartışma ve Sonuç

Metinde geçen iletişim eylemi sayısı 2449'dur. Söyleme eylemleri 881 geçiş sayısıyla açık ara öne çıkmıştır. Ses çıkarma eylemleri 279 örnekle bunları takip ederken istek eylemleri 155, bildirme eylemleri 154, konuşma eylemleri 146, sorma - cevaplama eylemleri 137, hakaret - kötü söz eylemleri 129 kullanımla birbirine yakın sıklık göstermiştir. Öğüt - tavsiye - uyarı eylemleri 84, ant eylemleri 74, ezgili söz söyleme eylemleri 70 geçiş sayısıyla bunları izlemiş; anlatma eylemleri 52, şikâyet eylemleri 51, söyleşme - tartışma - gevezelik eylemleri 44, iltifat - hoş söz eylemleri 43, açıklama eylemleri 36, iletişim aracı eylemleri 29, davet - teklif eylemleri 28 kez tercih edilmiştir. Metinde geçiş sayıları düşük görünen onay - ret eylemleri 19, kınama - suçlama - dedikodu eylemleri, 17, emir eylemleri 6, kandırma - yalan eylemleri 6, övgü - memnuniyet eylemleri 6, övünme eylemleri 3

[59] "2. Herhangi birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek"
[60] "2. İleri sürmek"
[61] "1. Önermek, öneride bulunmak"
[62] "2. Bir düşünceyi veya tasarıyı önermek, serdetmek"

kez kullanılmıştır. Romanda değişkeleriyle birlikte birbirinden farklı 173 iletişim eylemi geçmiştir.

Yıldız'ın sınıflandırmasında yer verdiği kutlama ve alay eylemleriyle metinde karşılaşılmamıştır. Ärnazarov'daki vedalaşma, hitap ve şaka anlamındaki eylemler de romanda yoktur.

Bu genel sonuçlara ek olarak ve çalışmadan elde edilen bulgular iki bakış açısıyla tartışılabilir:

1. Eylemlerin anlamsal sınıflandırılma çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçlayan bu incelemede çeşitli araştırmacılar tarafından farklı / benzer başlıklar altında ele alınan iletişim eylemleri, yakın anlam ilişkileri gözetilerek mümkün mertebe tek başlık altında toplanmaya çalışılmıştır. Burada duygu katkısına dikkat edilmiş; eylemlerin olumluluk, olumsuzluk ya da duygu katkısı içermeme durumları gözetilmiştir. Gerektiğindeyse ayrı eylem grupları oluşturulmuştur.

Romanda 23 iletişim eylemi grubu tespit edilmiştir. İlerde yapılacak yetkin araştırmalarla bu eylem gruplarının sayısı arttırılabilir. İletişim eylemleri üzerine yapılacak anlambilgisel araştırmalar, Türkçenin dilsel olanaklarının zenginliğini göstermesi bakımından değerlidir. Elde edilecek muhtemel sonuçlar sadece Türk dil bilgisine değil eğitim, iletişim, işletme, hukuk, ilahiyat vb. merkezinde insan ilişkilerinin yer aldığı alanlara katkıda bulunacaktır.

Romandaki bazı iletişim eylemlerinin çok anlamlılık sergilediği görülmüştür. Dilin doğasını yansıtan bu anlam inceliklerine dikkat edilmelidir. Eylemin iletişim anlamı üstlenip üstlenmediğinin belirlenmesinde ya da hangi anlam grubuna girmesi gerektiğinin kararına varılmasında bağlama başvurulmalıdır. Bağlamın en kolay belirginleştiği metin ölçekli incelemelerin sayıları artmalıdır. Bu kapsamda yapılacak çalışmalarla sağlıklı bir iletişim eylemleri derlemi oluşturulabilecek, Türkçenin anlam bilgisi olanakları geliştirilebilecektir.

2. Romanda geçen genel anlamlı söyleme ve konuşma eylemleri iletişim eylemlerinin üçte birinden fazlasına denk gelmektedir. Bu sıklık durumu bir anlatı sanatı olarak roman türünün doğasına uygun görünmektedir. Yazar, bu eylemler aracılığıyla kahramanların sözlerini okuyucuya doğrudan aktarmaya çalışmış, metin ile okuyucuyu baş başa bırakmıştır.

Eserde ses çıkarma eylemlerinin, kişiler arası iletişimin içeriğinden çok tarzına yönelik kodlamalar yaptığı, bu noktada genel olarak olumlu / olumsuz anlamsal çıkarımlara gidilemeyeceği görülmüştür. Özellikle birbirine bağıran, çağıran, seslenen kahramanların kendi aralarında değişik iletişim biçimleri geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra zihinde olumsuz çağrışımlar yaratan inleme, ah çekme, sayıklama, çığlık atma, oflama vb. davranışların da söz konusu olduğu ses çıkarma eylemlerinin içerik yönünde zenginlik sergiledikleri tespit edilmiştir.

Kahramanların istek eylemleri aracılığıyla birbirleriyle ve çevreyle sıkı ilişki içerisine girdikleri görülmüştür. Hem olumsuz hem de olumlu anlamsal içerikleri kodlama potansiyellerine sahip bu eylemler iletişimin etki gücünü arttırmıştır. Böylece birbirine yalvaran, sözlü olarak birbirinden bir şeyler isteyen, dilekte bulunan kahramanların aralarındaki temasın yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Her ne kadar duygu katkısı olmayan eylemler arasında değerlendirilme olanakları bulunsa da dostça, arkadaşça konuşma ortamında geçen sohbet anlamındaki bazı konuşma eylemleri ve anlatma eylemleri anlatıma içten bir hava katmıştır. Bu içten hava; öğüt - tavsiye - uyarı eylemleri, ant eylemleri, iltifat - hoş söz eylemleri, övgü - memnuniyet eylemlerinin de katkısıyla metinde büyük bir ağırlık kazanmıştır. Yine ezgili sözlerden türküler ve söyleşme eylemleri kahramanların candan, açık yürekli tavırlarını destekleyen dil birimleri olarak öne çıkmıştır.

Kahramanların bildiklerini, duyduklarını, hissettiklerini başkalarına aktarmada kullandıkları haber verme bilgisi içeriğine sahip bildirme eylemleri ile öğrenme, bilme, anlama vb. arzularını yansıtan sorma - cevaplama ve açıklama eylemleri; dışa dönük sürekli bir iletişim durumunu vurgulama açısından değerlidir.

Roman kahramanlarının aile içi ve dışı (köylüleri, komşuları, akrabaları) ortamlarında zaman zaman çelişkili ve gerilimli ilişkiler içine girdikleri görülür. Bunun dilbilgisel yansımalarından biri, olumsuz anlam içerikli iletişim eylemleridir. Hakaret - kötü söz eylemleri, şikâyet eylemleri, tartışma - gevezelik eylemleri, kınama - suçlama - dedikodu eylemleri, kandırma - yalan eylemleri, övünme eylemleri ve ezgili sözlerden ağıtlar; hayatın olağan akışındaki acılı, hüzünlü ve sıkıntılı durumlara gönderme yapmıştır.

Zihinde var olan duygu, düşünce, bilgi vb. etkinliklerin ağırlıklı olarak sözlü iletişim düzleminde gerçekleşmesi, dilsel ortamda tekrara düşme ve tekdüzelik riski barındırmaktadır. Eserin edebi değerini düşürme olasılığı taşıyan bu durumun *Sevgili Arsız Ölüm*'de söz konusu olmadığı görülmüştür. Bu noktada kuşkusuz yazarın iletişimsel kurguyu oluştururken hem çeşitli anlamsal gruplardan hem de eylemlerden yararlanmasının rolü büyüktür.

Eserin iletişim eylemleri açısından dikkat çeken bir başka yönü de romanın geneline hâkim yerel dil olanaklarından *sohurdan-, tarifle-, ağıda otur-, hoş geldin et-, okuyuculuğa çıkar-* gibi birkaç örnek dışında yararlanılmaması ve ölçünlü dile uyulmasıdır. Ancak bu durum eserin sözlü gelenek unsurlarının dil ve üslubundan uzaklaşıldığı sonucunu doğurmaz. Aksine yazarın tarihsel kökleri derinlere inen bu anlatılardan beslenirken en azından iletişim eylemleri özelinde çağdaş dil kullanımına özen gösterdiği ve böylece modern bir anlatım tarzı benimsediği görülmektedir.

Kaynakça

Ärnazarov, S. (1982). *Türkmen Dilinde Sözleyiş İşlikleri*. Aşgabat: Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası.

Balık, M. (2013). *Latife Tekin'in Romancılığı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Barutçu Özönder, F. S. (2011). Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 22-23 Ekim 1993, Ankara, 168-176.

Beyitoğlu, Y. K. (2021). Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'unda Mental Fiiller. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *11*(3), 1521-1534.

Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., Finegan, E. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.

Doğan, N. (2017). Türkçe Fiillerin Anlam Bilimsel Sınıfları. *I. Uluslararası Dil ve Edebiyatta Modernleşme ve Gelenek Sempozyumu*, 4-6 Ekim 2017, Karabük, 223-252.

Doğru, F. (2021). Risaletü'n-Nushiyye'de İletişim Fiilleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı), 138-154.

Dolati Darabadi, M. (2018). Nehcü'l Feradis'te Mental Fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *3*(1), 85-113.

Ekşioğlu, S., Karadağ, F. N. (2021). Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerife'deki Mental Fiiller Üzerine Bir İnceleme. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *2*(2), 94-109.

Erarslan, M., Güner, G. (2021). Babürnâme'deki Mental Fiillerin Yapı ve İçerik Bakımından Sınıflandırılması. *Uluslararası Filoloji Bengü Dergisi*, *1*(1), 17-66.

Erdem, M. (2007). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İletişim Fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 94-103.

Erdem, M. (2016). Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, *11*(20), 185-200.

Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: TKAE Yayınları.

Kazımov, Q. (2010). *Müasir Azərbaycan Dili – Morfologiya*. Bakü.

Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Levin, B. (1993). English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. Chicago ve London: University Of Chicago Press.

Sandalyeci, S. (2016). Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni Olan Şeyyat Hamza'nın Yûsuf u Zeliha Mesnevisinde Mental Fiiller. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *6*(12), 157-171.

Seçkin, K. (2020). *Eski Türkçe Metinlerinden Örneklerle Mental Fiil Teorisi*. Konya: Palet Yayınları.

Soydan, S., Saz, M. (2019). Lisânü't Tayr'da İletişim Fiilleri. *Turkish Studies - Language and Literature*, *14*(2), 855-878.

Şahin, S. (2012). *Türkmen Türkçesinde Mental Füller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şirin User, H. (2010). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.

Tekin, L. (2021). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Can Yayınları.

Tezcan Aksu, B., Adalı, E. (2018). *Çağdaş Türkçenin Sıklık Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

Yaylagül, Ö. (2005), Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 17-51.

Yıldırım, A., Şimşek H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, H. (2017). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 3*(1), 337-362.